

Dr hab. Anna Car
Instytut Filologii Słowiańskiej
Uniwersytet Jagielloński w Krakowie
e-mail: anna.car@uj.edu.pl

**RECENZJA DOROBKU NAUKOWEGO DR ALEKASANDRY
PAJĄK
W POSTĘPOWANIU O NADANIE STOPNIA DOKTORA
HABILITOWANEGO**

- I. Dr Aleksandra Pająk tytuł magistra filologii polskiej z filologią słowiańską uzyskała w 1999 roku w Instytucie Filologii Polskiej Wydziału Filologicznego Uniwersytetu Opolskiego. W latach 2003-2006 była lektorem języka polskiego na Uniwersytecie Karola w Pradze, a od roku 2006 jest zatrudniona na stanowisku adiunkta na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Opolskiego, kolejno w Instytucie Filologii Polskiej (2006-2013), Instytucie Polonistyki i Kulturoznawstwa (2013-2015) oraz, od roku 2015, w Instytucie Sławistyki. W latach 2004-2007 pracowała ponadto jako wykładowca w Instytucie Neofilologii Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Nysie (2003-2006) oraz jako adiunkt na Uniwersytecie w Pardubicach w Czechach (2010-2012).

Stopień naukowy doktora nauk humanistycznych w zakresie literaturoznawstwa dr Joanna Pająk uzyskała na Uniwersytecie Opolskim w 2003 roku na podstawie rozprawy doktorskiej *Jaroslav Durych a spór o sens českých dějův*. Odtąd też problematyka relacji między literaturą a historią, pozostała głównym — choć nie jedynym — nurtem jej zainteresowań naukowo-badawczych, przy czym Habilitantka, reagując na dokonujące się w tym obszarze zwroty teoretyczne i przemiany twórcze, ewoluowała w stronę nowszych ujęć i strategii artystycznych oraz kontekstów metodologicznych.

- II. Efektem tej progresywności jest publikacja książkowa dr A. Pająk *W objęciach Klio. Literackie reprezentacje XIX wieku we współczesnej prozie czeskiej* (Opole 2017, ss. 311), wskazana w postępowaniu habilitacyjnym jako szczególne osiągnięcie naukowe zgodnie z art. 16 ust. 2 ustawy z dnia 14 marca 2003r. o stopniach naukowych i tytułach naukowych.

Bardzo zwięźle, w najkrótszym autoreferacie habilitacyjnym, z jakimi miałam dotąd do czynienia, czyli tekstem, w którym omawia się cele pracy wskazanej jako osiągnięcie naukowe oraz przedstawia jej wyniki i zastosowanie (część ta u dr A. Pająk obejmuje ok. $\frac{3}{4}$ strony formatu A4), Habilitantka pisze o trwającej kilka lat drodze odkrywania i śledzenia nowych praktyk „ukazywania przeszłości” w czeskiej prozie współczesnej, a zatem, o zbliżaniu się i zapoznawaniu z założeniami historyzmu jako podejścia do czasów minionych, charakteryzującego się ‘eksperymentowaniem, demityzowaniem i odbrązawianiem’, a w konsekwencji ‘odżegnywaniem się od powieści historycznej *sensu stricto*’ na rzecz literackich reprezentacji przeszłości.

W rozdziale pierwszym książki dr A. Pająk, zatytułowanym *Dziedzictwo «długiego wieku XIX»*, w mojej ocenie napisanym bardzo

sprawnie i ze znajomością rzeczy, Habilitantka wyczerpująco wyjaśnia swoje rozstrzygnięcia merytoryczne i podejścia metodologiczno-terminologiczne, dając świadectwo sporej wiedzy na tematy związane z podjętym przez nią zadaniem. W związku z wyborem XIX wieku jako okresu z przeszłości reprezentowanego w wybranych przez nią współczesnych dziełach literackich, swoje rozważania rozpoczyna od wyłożenia specyfiki oraz znaczenia XIX wieku w czeskiej oraz europejskiej tradycji historyczno-cywilizacyjnej. Odwołuje się przy tym do badaczy, którzy swoimi wykładniami uzasadniają i umacniają ten wybór (m.in. Ph. Ariès, L. Nagy'ego, M. Bobrownickiej i in.). Dając wyraz świadomym decyzjom terminologicznym, dr A. Paják sporo uwagi poświęca faktowi umieszczenia w tytule swojego, jak to nazywa, „przewodnika po świecie literackich powrotów do przeszłości” (s. 30), często obecnego, a nawet nadmiernie eksploatowanego w dyskursie humanistycznym określenia „reprezentacja”. Ilustrując ten stan dyskusjami i koncepcjami uczonych (m. in. Michała Pawła Markowskiego i Paula Ricoeura)), Habilitantka zwraca się ostatecznie w stronę narratywizmu, przywołując Haydena White'a, a przede wszystkim Franka Ankersmita z jego sybstytywną koncepcją narracji historycznej jako reprezentacji nieobecnej przeszłości, odzyskującej kształt w tekstach literackich.

We wprowadzeniu do pracy *W objęciach Klio...* Autorka pisze, iż „Proponowana czytelnikowi książka jest próbą rekonstrukcji obrazu wieku XIX, jaki wyłania się z twórczych poszukiwań i dociekań autorów tworzących pod koniec stulecia XX i na początku XXI” (s. 14). Kwestię wyboru tekstów i ich autorów, omawianą dalej we wprowadzeniu i ponownie w końcówce pracy, w krótkim rozdziale *Zakończenie – nowe drogi*, Habilitantka określa jako subiektywną,

stanowiącą efekt własnych lektur i przemyśleń, a zarazem, jak wyznaje, reprezentatywną, także w tym sensie, że na liście znaleźli się twórcy czołowi, jak i mniej znani.

Książka dr A. Paják, poza wprowadzeniem, zakończeniem i omawianym wyżej teoretycznym rozdziałem wstępnym *Dziedzictwo «długiego wieku XIX»*, składa się ponadto z sześciu kolejnych rozdziałów o charakterze analityczno-interpretacyjnym, poświęconych poszczególnym pisarzom i ich dziełom. Ich tytuły to: *Nostalgiczny obraz schyłku wieku XIX – «Vévodkyně a kuchařka» Ladislava Fuksa; Rok 1966 po raz pierwszy – «Nesklopímočisvých» Jana Žáčka; Wojna prusko-austriacka 1866 oczyma Vladimíra Körnera; Projekt (nie tylko) literacki – Vladimír Macura i jego opowieści; Wizja końca pewnego świata – «Cesta do pekel» Václava Vokolka; Deheroizacja Boženy Němcovej – «Poslednítečka za 'Rukopisy'» Miloše Urbana i «Prsten od vévodkyně» Františka Vokolka.*

W pracy Habilitantki od razu podkreślę pozytywne zjawisko, coraz rzadsze w pracach filologicznych kolejnych pokoleń, związane z doskonałym przygotowaniem w zakresie stanu badań, z rzetelnością i uczciwością bibliograficzną, znajomością oraz jawnym wykorzystaniem ustaleń innych badaczy (wśród których, poza teoretykami, w książce dr Paják przewodzą Czesi). Potwierdza się fakt, że ani narcystyczne autoprezentacje, ani ignorancja/arogancja podmiotu badawczego w stosunku do opracowanego przez innych materiału, nie są potrzebne do zyskania miana znawcy przedmiotu, specjalisty w danej dziedzinie badań.

W książce dr A. Paják w „objęciach Klio” niewątpliwie najwygodniej „umościł się” Vladimír Macura ze swoją tetralogią *Ten, kterýbude*. Rozdział piąty poświęcony temu autorowi i jego dziełu jest nie tylko

najobszerniejszy, ale też wyjątkowo frapujący pod względem merytorycznym i metodologicznym. Jest to oczywiście zasługą samego Macury jako twórcy „dwuwarsztatowego”, zatem literaturoznawcy i prozaika, autora obszernego cyklu prozy postmodernistycznej oferującej sporą przestrzeń dla dociekań i ustaleń interpretacyjnych. Wielu polskim bohemistom Macura jest, jak sądzę, dobrze znany w obu swoich twórczych „wersjach” (w Czechach, o czym też wspomina *Habilitantka*, funkcjonuje w większym stopniu jako literaturoznawca, choć oczywiście, co zresztą potwierdza bibliografia w książce dr Pająk, istnieją również wartościowe opracowania jego twórczości literackiej), a zagadnienia postmodernizmu, nie tylko literackiego, po wielu latach najpierw zacieklej dyskusji, następnie spokojniej prowadzonych badań, stały się już wiedzą kanoniczną. W pracy dr Pająk, świetnie radzącej sobie ze zjawiskami dwuwarsztatowej prozy postmodernistycznej, z jej teorią i praktyką poetologiczną – rozdział napisany jest świetnie, istotne staje się już samo zebranie i umieszczenie materiału o twórczości Vladimíra Macury w jednym zbiorze, w spójnym, obszernym rozdziale, który obok podjęcia zwyczajowych zagadnień historyczno- i teoretycznoliterackich, umieszczony jest w interesującej perspektywie badawczej literatury „reprezentującej nieobecną przeszłość”. Z materiałem tym może się zapoznać młode pokolenie bohemistów (i czechofilów) – praca dr Pająk napisana jest przecież po polsku, a jako że z prozatorskiej twórczości Macury przełożono na język polski niedawno tylko *Guwernantkę* (której zresztą chyba jeszcze nie wydano), cenne są również dokonane przez dr Pająk przekłady fragmentów pozostałych części tetralogii (podobnie jest w odniesieniu do pozostałych utworów omawianych przez *Habilitantkę* w jej pracy).

Do przeprowadzonych przez dr A. Pająk badań nad twórczością Vladimíra Macury dorzucę tylko jedną krytyczną uwagę. Dotyczy ona zagadnienia metafikcji historiograficznej Lindy Hutcheon (wprowadzonego już w pierwszym rozdziale pracy), a dokładniej, sposobu pracy (technicznej i merytorycznej) z tą koncepcją. Zjawisko metafikcji historiograficznej – ta nazwa odpowiadająca oryginalnemu terminowi *historiographicmetafiction* wydaje się najbardziej adekwatna, ponieważ istotny w niej jest morfem *grafia*, odsyłający do aktu pisania i powstawania tekstu, a tym samym sygnalizujący tekstualny charakter opowieści, jak i przedrostek „meta”, informujący o istnieniu tego właśnie poziomu refleksji w wyróżnionym przez badaczkę gatunku (wspominam o tym, ponieważ dr Pająk w innym miejscu przywołuje również nazwy „historyczna metafikcja” i „historiograficzna metaproza”, s. 187). Istotne w koncepcie Hutcheon jest, jak pisze sama badaczka, „powinowactwo fikcji i historii”. Na to powinowactwo spogląda się przy tym przez pryzmat intertekstualności i parodii, ta zaś (parodia) rozumiana jest w sposób szczególny, nieco paradoksalnie, według Hutcheon bowiem „Parodiować to nie unicestwiać przeszłość; parodiować to w istocie tyleż czcić, co kwestionować ją” (cytat z pracy *Postmodernizm, Antologia przekładów*, red. R. Nycz, Kraków 1998, s. 383). Dr A. Pająk w rozdziale poświęconym Macurze po pierwsze, jak gdyby nie mogła się zdecydować na postawienie wyraźnej tezy o obecności wyróżnionego przez Hutcheon gatunku w tetralogii (mowa jest jedynie o bliżej nieokreślonym „zbliżaniu się” Macury w kolejnych częściach cyklu do „do zaproponowanej przez Kanadyjkę historiograficznej metapowieści”, s. 232). Po drugie Habilitantka wprowadza cytaty autorki jakby wrywkowo, bez komentarzy

rozwijających ich znaczenie w kontekście prowadzonego wywodu – np. ostatni z przytoczonych przeze mnie fragmentów tekstu Hutcheon staje się niezbyt zrozumiałym zwieńczeniem podrozdziału poświęconego powieści *Medikus* (s. 230), w którym wcześniej jest mowa o grotesce (pozbawionej zresztą teoretycznego rozwinięcia), a nie o parodii (która *notabene*, pojawiając się w metafikcji historiograficznej niekiedy w bardzo dyskretnych formach, charakteryzuje również „reprezentację przeszłości” w tetralogii Vladimíra Macury i mogłaby być w sposób bardziej szczegółowy omówiona). Dwie strony dalej natomiast pojawia się obszerny cytat z Hutcheon, mający ilustrować jego związek z powracającą w rozważaniach dr Paják tezą o „wypełnianiu luk” przez Macurę w obszarze historii, przy czym potwierdzenie tego znajduje się w końcówce ostatniego zdania przytoczonego tekstu, tak że przydługi cytat wydaje się po prostu zbędny. Mam wrażenie, że odwołania i cytaty z Hutcheon w książce dr A. Paják dają bardziej świadectwo odczytania, niż rozumienia zawartych w nich treści, choć nie wykluczam, że jest to również wynikiem niespójnego, nieco „dekoracyjnego” sposobu pracy z teoretyczną propozycją kanadyjskiej postmodernistki.

Wracając do książki dr Paják, uwagę zwracają w niej również rozdziały powracające do wydarzeń wojennych z roku 1866 w utworach Jana Žáčka (*Nesklopímočisvých*) i Vladimíra Körnera (*Post bellum 1866, Život za podpis, Oklamany/Der Betrogene*). Interesujące, zwłaszcza w cyklu *Post bellum* jest skupienie uwagi na konsekwencjach ponoszonych przez uczestników tragicznej bitwy, przejawiające się uporczywymi problemami psychicznymi, zatem bohaterów, w których można dostrzec nie tyle, jak pisze dr Paják (s. 107), neurotyków (w ujęciu potocznym jest to określenie piętnujące,

w specjalistycznym – zbyt ogólne, niewiele mówiące), co, jak wynika z opisów Körnera, osoby cierpiące na zespół stresu pourazowego. Körnera nigdy nie powinno się lekceważyć jako kreatora ludzkiej *psyche*, nie odnajdziemy u niego bowiem nic z „psychologicznego kiczu”. Piszący cykl w latach 80. XX wieku, Körner wykorzystuje oczywiście odkrycia Freuda dotyczące traumy wojennej w jej różnorodnych postaciach, co w obrazie (w reprezentacji) wieku XIX w cyklu *Post bellum* stanowiło jeszcze enigmę. Interesującym zjawiskiem w prezentowanej w pracy dr Pająk prozie Körnera, nie tylko pisarza, ale też wybitnego scenarzysty, jest także filmowy sposób opowiadania i kreowania świata przedstawionego. Dr Pająk sygnalizuje to zjawisko, warto mu się jednak przyjrzeć bliżej, ponieważ składa się ono zarówno na system reprezentacji w znaczeniu nadanym temu określeniu przez poetykę, jak i literackiej reprezentacji historii, stanowiącej domenę Habilitantki.

Nie mam zbyt wielu uwag, a już zwłaszcza krytycznych, w odniesieniu do książki dr Aleksandry Pająk. Powrócę może raz jeszcze do kwestii prezentacji treści teoretycznych. Chodzi mi mianowicie o wprowadzenie kontekstu fokalizacji jako cechy konstrukcji narracyjnej i jej funkcji w powieści *Nesklopímočisvých* Jana Žáčka. Zabieg ten jest nie wątpliwie ciekawy i metodologicznie wartościowy, a przy tym z pewnością nie zaszkodziłoby mu niedługie, w miarę wyczerpujące omówienie tej koncepcji, zapoczątkowanej, czy może nawet wyprowadzonej przez Paula Ricoeura z teorii „punktów widzenia” (w Polsce znaliśmy ją z tekstu Normana Friedmana), rozwiniętej zaś i zmodyfikowanej przez przytaczaną przez Habilitantkę Mieke Bal. Owe przytoczenia sprowadzają się przy tym do trzech króciutkich, nawet nie jednozdaniowych informacji, które z pewnością nie rozjaśniają

zagadnienia, zwłaszcza że niekoniecznie wszyscy czytelnicy pracy dr Pająk muszą posiadać dobrą orientację w nowszych koncepcjach narratologicznych. Powtórzę zatem, że niedługi, informacyjnie spójny i klarowny akapit wprowadzający w problematykę fokalizacji byłby tu bez wątpienia pomocny.

Poza tym książka dr Pająk owszem, skłania do dyskusji, ale raczej partnerskich niż hierarchicznych. Kuszące byłoby na przykład zestawienie motywu malarstwa z powieści *Cesta do pekel* Václava Vokolka, z jego statycznymi formami dawnych obrazów i ich wykorzystaniem jako „nieruchomej” mapy, z współczesnością zdominowaną przez kulturę wizualną, pozostającą w nieustannym ruchu, zmienną i migotliwą – choć oczywiście, zgodnie z duchem książki Vokolka zjawisko to nie powinno być aprobowane, a już na pewno afirmowane. Płynące z analizowanych utworów przesłanie, na które często uczuła Habilitantka, o aktualizującym połączeniu między historią starszą i nowszą, między przeszłością a teraźniejszością uległoby tu niepożądanemu dekonstrukcji.

Książkę habilitacyjną dr Pająk odbieram zatem jako naprawdę interesującą i wartościową, sprawną pod względem warsztatowym, historycznoliterackim i metodologicznym, a także narracyjno-stylistycznym – czyta się ją bardzo dobrze, czasem mając wrażenie obcowania z czymś w rodzaju gawędy. Jest ona (książka) ważnym osiągnięciem naukowo-badawczym w polskiej bohemistyce, a wprowadzenie i wykorzystanie przez jej Autorkę metod i zagadnień z zakresu historyzmu w obszarze slawistycznych badań literaturoznawczych traktuję jako cenne i inspirujące *novum*.

Na koniec dorzucę jeszcze kilka słów o rozdziale poświęconym Ladislavowi Fuksowi i jego powieści *Vévodkyně a kuchařka*. Fuks, jeden z najbardziej ekscentrycznych, najbardziej ekstrawaganckich i

„szalonych” pisarzy czeskich i europejskich jako konwencjonalnie nostalgiczny? – to ujęcie, przyznaję, zbiło mnie z tropu. Rozdział jest oczywiście dobrze napisany, przemyślany i ciekawie udokumentowany, nie będę jednak recenzencko go komentować i oceniać. Umieszczę propozycję dr Pajak w obszarze teorii rezonansu czytelniczego, gdzie Wolfgang Iser, Stanley Fish, a przede wszystkim Roland Barthes, przecząc sensom wpisanym w dzieło, oferują odbiorcy pełne prawo do ich swobodnego tworzenia, do – jak to ogłosił Barthes – jednoczesnego czytania/pisania tekstu przez czytelnika, występującego zarazem jako autor/interpretator, wszystko w jednej osobie. Sobie to prawo również pozostawiam.

- III. Pozostały dorobek Habilitantki otwiera monografia *Jaroslav Durych a spór o sens českých dějův* (Opole 2006, ss. 206). W pracy tej dr A. Pajak, odwołując się do XX-wiecznej wielkiej dyskusji znanej jako „spór o sens českých dějův”, omawia pisarstwo czeskiego pisarza i publicyisty o orientacji katolickiej, tworzącego w okresie międzywojennym, Jaroslava Durycha, traktując jego twórczość literacką o tematyce historycznej oraz teksty publicystyczne jako ważny głos we wspomnianej dyskusji. Jest to pierwsza i bodajże jedyna książkowa publikacja w polskiej bohemistyce poświęcona tej problematyce.

W dorobku dr A. Pajak znajduje się ponadto 17 publikacji w czasopismach punktowanych, polskich (głównie w czasopiśmie „Bohemistyka”) i czeskich („Česká literatura”, „Slavia”), 7 w czasopismach niepunktowanych, 24 rozdziały w monografiach, w języku czeskim (10) i polskim, współredakcja 2 tomów naukowych: *Práce z dějinslavistiky XIX. Kolokvium k 80. výročí polonistiky na Univerzitě Karlově v Praze*, red. R. Dybalska, A. Pajak, Praha 2005

oraz *Zmierzch Herdera. Filologiczne podstawy slawistyki*, red. J. Baluch, Opole 2010.

Dr Pająk jest redaktorem tematycznym czasopisma „*Studia Slavica*” wydawanym przez UO (od roku 2013) oraz sekretarzem redakcji i redaktorem strony internetowej czasopisma „*Studia et Document Slavica*” (od roku 2017), również wydawanym przez UO.

Była współorganizatorką **1** i członkinią komitetu organizacyjnego **4** konferencji naukowych organizowanych przez UO (w latach 2010, 2012, 2014, 2016) oraz UK w Pradze (2003r.).

Jest autorką **4** recenzji, posiada **8** cytowań z listy spoza baz.

Wzięła udział w **10** konferencjach zagranicznych w Czechach i **17** krajowych.

Aktywnie angażowała się w projekty mające na celu propagowanie czeskiej kultury i języka, jak również brała udział w 3 projektach międzynarodowych poświęconych współpracy czesko-polskiej (*Česko-polské kulturně vzdělávací partnerství* w ramach 2007-Programu Operacyjnego Współpracy Transgranicznej Republika Czeska – Rzeczpospolita Polska 2013 – jako wykonawca; *Rozumíme si nawzajem. Česko-polské fórum* 2011 – jako wykonawca; „Uniwersytety na rzecz pogranicza” w ramach Programu Operacyjnego Współpracy Transgranicznej Republika Czeska – Rzeczpospolita Polska 2007-2013 – jako konsultant merytoryczny publikacji *Tematyczny czesko-polsko-rosyjski słownik pogranicza*, red. W. Chlebda, I. Dobrotová, Opole 2015).

Jest członkinią Polsko-Czeskiego Towarzystwa Naukowego (od 2012 r.) oraz Opolskiego Towarzystwa przyjaciół nauk (od 2008).

- IV. W ramach pracy dydaktycznej dr Aleksandra Pająk jako promotor pomocniczy pełni opiekę naukową nad **2** doktorantkami. W latach 2005 i 2006 wypromowała **4** magistrantki na UK w Pradze, w tym

obecnie znaną czeską pisarkę Barborę Gregorovą. Wypromowała 21 licencjatów (w tym 8 w Instytucie Neofilologii Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Nysie). Zrecenzowała 39 prac magisterskich i 9 licencjackich. Zaadaptowała ponadto polskojęzyczne wersje 2 podręczników do nauki języka czeskiego.

- V. Zarówno dorobek naukowy, jak i wieloletnia praca dydaktyczna oraz działalność popularyzatorska czynią z dr Aleksandry Pająk osobę sprawnie rozwijającą się i dobrze realizującą w środowisku uniwersyteckim, czynnie i z pasją zaangażowaną w swoją pracę. Konsekwentne rozwijanie zainteresowań naukowo-badawczych związanych z korespondencją literatury i historii sprawia, że może być ona uznana za inicjatorkę i znawczynię nowych metodologii badawczych w polskiej bohemistyce.
- VI. Uważam zatem, że dr Aleksandra Pająk spełnia wszelkie wymogi ustawowe niezbędne do uzyskania stopnia naukowego doktora habilitowanego i wnoszę o dopuszczenie jej do dalszych etapów postępowania habilitacyjnego.

Kraków, 28.06.2018r.